

ПРАЗНИЧНО-ОБРЕДНАТА СИСТЕМА НА НАСЕЛЕНИЕТО ОТ СЕЛО ГЛАВАН, БЕСАРАБСКО

НАТАЛИЯ СТРЕЗЕВА

Село Главан в Бесарабия възниква непосредствено след Руско-турската война от 1828—1829 г. Според И. Мещерюк първоначално жители на с. Главан, Старозагорско (96 семейства) заедно с жители на с. Каяла, Ямболско (12 семейства) са били временно настанени в с. Ташлък¹. Но след известно време главанците се изселват 5 километра западно, където основават с. Главан². За същото говорят и данни в Одеския държавен архив: “Главань, 89 семей, 435 душ из новьх переселенцев из заграничного селения Главань, что по болгарски означает “головатый””³. В литературата срещаме и други становища относно датата на основаването и броя на първите главанци⁴.

Село Главан се намира в Одеска област, на 27 км от районния център Арциз. Населението е българско, сега тук живеят 3 079 жители, общо 960 домакинства. Добре са запазени българският говор (югоизточен диалект), българските обичаи и обреди, които дават основание да се направи паралел с тези на с. Главан, Старозагорско.

Предмет на изследване в това съобщение е обичайно-празничната система на българите от с. Главан, Одеско, до средата на нашия век. Като база за написването на работата са използвани материалите от теренни проучвания, направени от декември 1992 г. до септември 1994 г. от автора.

Календарни празници и обичаи

Системата от календарните празници и обичаи отразява цикличността в стопанския живот на главанеца като земеделец и скотовъдец. Празниците условно се разделят на четири цикъла: зимни, пролетни, летни и есенни.

Зимният цикъл започва от Игнажден (2 януари). Вечерта срещу празника е първата кадена вечеря, което е характерен обред за Източна България⁵. За трапезата се приготвят постни ястия. Сред главанци битува легендата, че от Иг-

нажден до Колда “се е замъчила Божата майка да си добие Господ Млада Богда”. Характерен за този ден (Игнажден) е общобългарският обичай “поляз”, от който зависи късметът и щастието през годината (информатори 1, 2, 3).

Колда в Главан трае три дни (6—8 януари) и се състои от няколко момента. Първо, приготвянето на постни ястия за вечерята срещу празника (фасул, кишкес, просорник, тиквенци, кравайчета и др.). Ястията се прекадяват. Задължително е през нощта да гори огънят в кандилото. Вероятно това замества другия важен елемент от коледната обредност — горенето на бъдника (2, 5).

Основният обичай на Колда е коледуването, което се извършва от коледари, организирани в куди (групи) от 5—10 души начело със станеник. Коледарците посещават всяка къща, където благославят стопаните и им пеят различни песни (напр. за мома, за ерген, за стари хора и т. н.). Сутрин, като се разсъмне, започват да коледуват малки момчета. За добрите пожелания коледарците са дарявани с ябълки, орехи, кравайчета, пукалки (пуканки), черпят ги с вино. Момата може да подари на либето си кравай. Коледуването е изпълнено с различни чужди влияния. Сега вече в с. Главан могат да се чуят руски, украински и молдовски песни.

Около Колда главанци гадаят по далака на прасето дали зимата ще е напред или назад, за плодородието през годината (1). Дните от Колда до Йордановден се наричат Некръстена вода (мръсни дни). Вярва се, че в този период ходят лештици (зли сили). В тези дни се яде всичко (3, 5, 6).

Срещу Сурва, Васильовден (14 януари) се гадае за плодородието през годината със суган (лук) и сол. Момите гадаят за женитба, като скриват първата хапка или като се ослушват за първото мъжко име, когато хвърлят трохите след вечерята. Отново има обредна трансза, но вече от блажни ястия, която също се кади. Задължително е да има ихниши (яхния) с петел, пача, пресни плодове: грозде, карпуза (диня), каун (пъпеш) и др. Но най-важният елемент от новогодишната трапеза е млинната (млин) с клечки или с написани късмети. Слага се и монета, която означава къщата. Добър знак по време на вечерята е кихането. На кихналия се обещава първият приплод през годината (5).

Сурвакването се извършва от ергени, младоженци и малки деца, като ергените и младоженците ходят през нощта, а малките деца — рано сутрин. Сурвачките се правят предварително от плодно дърво и се украсяват. Обичаят се изпълнява като пожелание за живот и здраве, щастие и плодородие през годината. Сурвакарите са променени и носят пашой (царевича), жито и сурвачките. В този обичай също се усещат чуждите влияния, някои песни се наричат меланки (украинско влияние), при влизане сурвакарите ръсят пашой и жито (украинско и молдовско влияние) и благославят:

“Сеем, веем, посвасам,

С новым годом поздравляем, Сурва! (руско влияние) (1).

Но българското пожелание за добра година е задължително и в Главан звучи така:

“Сурва, сурва година,
Червена хибълка в градина,
Зелен клас на нива,
Черно грозде на лозе,
Да сме живо-здрово пак догодина!” (12).
(вариант: “пу живу пу здраву, че пак догодина!”)

В същия момент удрят всекиго от семейството със сурвачките за здраве. Стопаните ги даряват с кравайчета, орехи, ябълки, пукалки, пари, черпят ги с вино. Момите чупят от сурвачките пъпки и ги слагат във водата, с която ще си мият косата, за да расте бързо.

На Йордановден, Водокръщи, Удници (19 януари) в църквата се освещава водата. Свещеникът хвърля кръста във водата (в голям дървен съд — калуц). Ако кръстът се заледи, годината ще е здрава. Всеки си взема от светената вода, на която се приписва свръхестествена сила. Главанци вярват, че през нощта срещу празника небето се отваря и който си пожелае нещо, то ще се сбъдне, стига да си безгрешен (5).

На Йордановден кумата си къпе кръщелника — за здраве (8).

Ивановден (20 януари) в с. Главан, Бесарабско, се празнува само от именниците. На Бабинден (21 януари) отбелязват уважението си към бабите (акушерките). Бабата прави обредна гошавка на жените от селото, а те ѝ поднасят различни подаръци. След това се черпят в кръчмата. Като срещнат по пътя мъж, крадат му шапката и искат откуп за нея (1, 2, 8).

Антоновден (30 януари) и Атанасовден (31 януари) се празнуват от именниците. Счита се, че с Атанасовден минава средата на зимата, затова в този ден ледът не е верен, лъжовен е.

Пролетният цикъл започва с Трифуници. Това са три празника: Първи Трифуни (14 февруари) — в по-ново време се чества само той и в тесен семеен кръг; Втори Трифуни или Света Богровица (15 февруари) и Симеоновден (16 февруари), който се чества от именниците. На първия ден се зарязва лозето. След отрязването на три лозови пръчки китюкът (лозата) се полива с вино и до него се слага хляб и сол — за урожай. В същия ден се заплашват яловите дървета. Вярва се, че по този начин е осигурено плодородието на дадено дърво.

Харламней (23 февруари) се празнува за здраве. За предпазване от болестите на комшини и роднини се раздават осветени питки.

На Власовден (24 февруари) не се работи женска работа, за да не болят пръстите и за предпазване на живогните от смъртоносната болест влас (6, 7).

Следващият голям пролетен празник е Заговялка или Маслена (укр., рус.). Седмицата преди Заговялка се нарича кожалена или местна неделя. Вечерта

срещу празника се заговява за Великденския пост. Готвят се различни блажни ястия. В с. Главан се познати обичаите хамкане (децата се стремят да хванат само с уста вързано на връв яйце) и вземане на прошка. Прошка вземат по-млади от по-стари, младоженци от кумове (1).

Край селото се палят огньовете — пашпалиги, които се прескачат за здраве и против бълхи. Хвърлят се и стрелки. Обичаят е придружен с гърмене — за здраве и прогонване на злото от селото (2).

Кукерските игри в Главан, както и в цяла Бесарабия, не са познати (изключение — с. Кулевча, Саратовско)⁶.

Срещу Заговялка се правят одуши (задушница). Ходи се на гробищата, където се раздава храна за умрелите.

Следващата седмица е Тодорова неделя. През първите три дни се говее. Дните се наричат тримири. Говелите главанци в сряда се конкват (причестяват) в църквата. Четвъртъкът от тази седмица се нарича Въртоломей. В този ден не се работи заради здравето на добитъка — да не става въртоглав. В петък отново се правят одуши. Тодоровден (събота) се празнува за здравето на конете. Прави се кушия — надбягване с коне. Раздават се кравайчета — кончета (6, 7).

От първи до девети март не се пере — за да не се мокри времето. На децата и новородените животни се връзват мартенички за предпазване от злото. Те се носят до появяването на първите прелетни птици, след което се слагат под камък или се окачват на плодно дърво (3, 5).

На Сто и четиридесет (Св. 40 мъченици — 22 март) не се работи, но ако се захване човек, трябва да направи 140 бода и да забие 140 шипа в земята. Раздават се кравайчета — просорки. На този ден се пядят от двора гушерите, мишките и змиите (3, 7, 8).

На Благошнене отново се прогонват гушерите и змиите. Сутринта се пали огън в двора и се дрънка с тенекии, кофи и др. с думите: "Бягайте гушери и зми, че Благошнене иди!"

На празника се конкват в черквата. Задължително е в този ден да се хапне малко риба.

Сюрмах Лазар, Мъртвият Лазар се чества две седмици преди Великден. В този ден се правят одуши.

Главанци празнуват Лазарца и Връбница в един ден — последната неделя от Великия пост. Сутринта се освещава върба. Вярва се, че клонче от тази върба носи късмет и щастие (1, 5). В лазаруването участвуват моми и момиченца. Запазва се обичаят за избиране на водачка, наречена кума. Тя трябва да може да води лазарското хоро карлюк. На куйрука (в края на хорото) се нарежда най-дребното момиченце. Лазарките пеят различни песни (за мома, за ерген, за стари хора). Напр., за малко дете се пее следната песен:

Заспало ми е детенце
под бял червен трапцафел,
под морова лилика.

Майка му го молеше,
баба му го будеше.

Стани, стани, детенце,
да си видиш Лазара —
Лазар не е ката ден,
Лазар идигъж в година,

като ружа в градина,
като бял сняг на планина. (15)

Стопаните ги даряват с парички, яйца, орехи, бонбони и др.

Дълга е подготовката към Великден — събиране и вапсване (бойдисване) на яйца, печене на паски (козунаци) и краваи. През нощта срещу празника се ходи на църква, където се освещаваат козунаците и яйцата, а сутринта на гладен стомах се опитва от светеното против жадуване (2, 8).

На Великден кумците ходят на гости у кумовете. Те носят краваи, козунак, пиле и яйца. Великден се празнува три дни. Четвъртъците до Спасовден се наричат Велики. Следващият понеделник — Малък Великден, Мъртъв Великден — се правят одуши. Вярва се, че до Спасовден душите на умрелите са свободни.

Гергьовден (6 май) в последно време се празнува в по-тесен семеен кръг. Срещу празника главанци берат зеленина, с която окичват вратите. Закичва се и агънцето, предназначено за курбан. Връзват му и червена панделка. С кръвта на агънцето кръстосват децата. Сутринта си мият очите с роса за здраве. В църковния двор се прави общоселска трапеза, на която се носи от опеченото с ориз или булгур агне. Трапезата се прекадява и опява от свещеника. Обещаните агнета също се носят. Гергьовден е свързан с различни вярвания и гадания. Главанци вярват, че кокалчето от гергьовско агънце притежава предпазваща и магическа сила. Вярва се още, че в този ден най-лесно може да бъде примамено имането от макули (вещици-мамници). Срещу празника момите гадаят за женитба с три глави лук. Стопанинът гадае по сърцето на закланото агне за богатството си (2).

Празникът Св. Константин и Елена (3 май) в бесарабското с. Главан се нарича Еленка и Костадинка. Информаторите разказват, че в този ден не се работи, за да бъдат здрави птиците.

На четиридесетия ден след Великден се отбелязва Спасовден. Срещу Спасовден се правят одуши. Одуши се правят и на Ста Троица (50 дни след Великден). Срещу празника на всички врати и под възглавниците се слагат пелин, орехови листа и сено за предпазване от русари, които ходят през тази седмица, наречена Русалска неделя. Сутринта жените раздават на гробищата, а по-късно и на комшиите колну (колива) заедно със съдинки (3, 5, 1).

От летните празници главанци отбелязват Еньовден (7 юли). В този ден се събира еньовче (кърска трева), на която се приписва магическа сила. Гадае се за реколтата, като се потапя венец от еньовче във вода. Ако цветята дълго време остават свежи, ще има богата реколта (4, 7, 8). Празникът е свързан с вярването, че в този ден слънцето играе — започват да наедряват нощите.

На Петровден (12 юли) се коли пиле, а на Илииден (2 август) не се работи за предпазване от гръм.

На Приблизине (Преображение — 19 август) се освещават мед и плодове в църквата, от които след това се раздава.

От осветените в църквата карпузи, каунчета, грозде, кравайчета и др. се раздава на Голяма Богровица (28 август). Правят се и одуши (1, 9, 10).

На Иванова глава, Иван Кръстител (11 септември) не се пие червено вино и не се яде черно грозде и карпуза.

За аталия (опасен ден) празник се счита Симеоновден (14 септември). В Главан го чествуват майките за здраве на децата си.

След Кръстовден (27 септември) започват да берат гроздето, а на Петковден (27 октомври) не бива да се работи с вълна — за здраве на овцете (15).

До Димитровден (8 ноември) цялата реколта трябва да е събрана, както се вижда от една песен:

Блазя ти е тебе, Свети Димитрий,
Че ти е всичко пълно и равно,
Хем прибрано -
Виното ти в бъчвите,
Житото в хамбарите,
Папоя в папшойниците. (1)

От Рангеловден (21 ноември) до Филиповден (27 ноември) дните се наричат вълчи. Тогава не се работи за предпазване от вълци.

Дните започват да наедряват от Андриовден (13 декември). Календарният цикъл приключва с Варвара, Сава и Николай (17 — 19 декември). Варвара и Сава се празнуват за здраве на децата — да не боледуват от шарка. Затова в тези дни ястията не се запържват. На Варвара се прави полдзването. По тази причина първият дошъл човек в къщата трябва да седне, за да се мътят пиленца през следващата година. За добър полезник се смята она, при чието идване годината е донесла сполука.

На Никулден е задължително да се яде рибняк (риба в тава с булгур) (4, 8).

В първата неделя на септември в Главан се празнува фестивал, збор. По съдържанието си той съответствува на българските събори на село.

Семейни празници и обичаи

Те отразяват основните цикли на човешкия живот — раждане, сватба, смърт и погребение. Запазват в себе си много магически практики, тъй като се отна-

сят към най-консервативната част от народната култура.

Названието на бременна жена в Главан е пълна или на тоо ред. Жената трябва да спазва редица забрани: да не краде, да не прекрочва ръжен, да не коли животно, да не си стриже косата и др., неспазването на които може да доведе до прекъсване на бременността или раждане на мъртво дете. По време на бременността жените гадаят за пола на детето. Вярва се, че от дясната страна се разполагат момчетата — лъшницата, а от лявата — момичетата. Бременността не бива да се пази в тайна, иначе детето ще е мълчаливо. Раждането обаче се пази в тайна, особено от мъжете. В някои случаи на жената е помагала баба, която отрязва пъпа с бръснач. Детето, родено в риза, се счита за голям късметлия. Веднага след раждането детето се увива в появ (чиста пелена) и чисти вълнени пантуши. Прави се шита, на която се канят роднини и комшийки. След няколко дни се прави папуца — втора пита. Гостите могат да носят подаръци за новороденото. Вярва се, че на третата нощ след раждането идват оришниците, за да оришат детето, т. е. да му предопределят съдбата (10, 13, 15).

Първото обредно окъпване се извършва от бабата. Във водата се слагат билки и сол за здраве. До четиридесетия ден родилката в Главан се нарича лехуса. Поведението на жената е строго определено от традицията. За предпазване от зли сили тя не бива да излиза нощем, не бива да пресича път изобщо, не бива да оставя пелените навън след залез слънце. Със същата цел на главите на лехусата и на новороденото се връзва чесън с червена панделка (11, 13, 14).

Детето не бива да умре некръстено. Кръщаването е чисто християнски обичай, който се извършва в църквата. Дотогава детето се нарича голчо. На кръщенето най-важна роля е определена за кръстника и кръстницата, които измислят името. В последно време все по-рядко се обръщат за име към кръстника. Деца, кръстени в една и съща вода, се наричат побратими и посестрими. Ако са от различен пол, те не бива да се женят помежду си. При влизане в къщата след връщане от църква кръстницата до три пъти подава през прага детето на майката и изрича: "Взех го еврейче, нося го християнче" или "Даде ми го еврейче, на ти го кръщельче" (1, 10).

Отбитото дете не се допуска до майка си, а тя го заплашва с черна четка или точилка или си маже гърдите с шарлив пипер (лют пипер). За дете, пробозало отново, говорят, че ще урочасва. С прохождането на детето се раздава пристъпулка (питка с мед). Задължителен елемент от обряда е тичането (15).

На първия Гергьовден в Главан детето се краде. Обичаят се извършва от жена, която после получава дар (5). Ако детето много реве, прави му се клишине (баене). При поинкването на първия зъб идва кумата, опипва зъба с игла и нарича: "Както е остра и твърда иглата, такива да ти са зъбите." Първият паднал зъб се слага в парченце хляб и се хвърля на покрива: "Бабо Зъбо, на кокален зъб, дай ми железен!" (вариант: златен) (1).

Между единмесецета и близначета се посажда фиданка, за да не се разделят

цял живот. Деца, родени с белези, са големи късметлии. Ако детето има два въртежа (витела) на главата си, главанци вярват, че ще се жени два пъти.

Сватбени обичаи и обреди

Женитбата несъмнено е най-важното събитие в личния живот на човека. Женитбената възраст за главанките е от 17 до 25 години, а за ергените може и по-късно.

До средата на века младите се харесвали на мигдания, по седянките, хората и кишетата. След като се обяснят в любов, те си разменят подаръци. Но ако момата реши да отблъсне ергенина, незабавно следва отмъщение. Момъкът може да намаже с катран къщата или да хвърли запъртъци в двора. По-рано при избора на булка или зет мнението на родителите било доминиращо, тъй като тогава са се женели за земята или за парите, а сега гледат да се измъкнат в града на квартира. Избират се основно от същата социална или професионална група. Традицията в Главан не позволява преженването. Можеш да се жениш, ако си ритнал вече купанията, т. е. ако по-големият ти брат или сестра са вече женени (12).

Първото посещение от момковата страна се извършва от сватовници (близки на момъка). При съгласие те си разменят мишан и се уговарят за годежа, даровете и чеиза. След няколко дни идват родителите на момчето да кончатват (приемат окончателно решение) (14).

На годежа се канят близките на младите в дома на момата, където гуляят, гощават се и си разменят подаръци. Обикновено това става три седмици преди сватбата, в събота. Гледа се да е на пълна месечина. От този момент младите се наричат годеник и годеница.

До преди няколко години сватбата в Главан е траела цяла седмица, както в миналото в България. Преди сватбата се определят обредните лица, като най-важна роля играят кумът и кумата. Помощниците на кумовете се наричат полкуми. Другите обредни лица са деверът, зълвата, петелджията (или бабалъкът) и петелджийката (обикновено това са родителите на девера). Ястията се приготвят от балгурджийките (специално поканени жени да готвят). В петък двете страни пращат калеснички да калесват сватбарите. Жените по това време обръщат дрехите (преглеждат чеиза и даровете). След това започва сватбата, първият обреден момент от която е носене на квас от страна на годеника. В България този обред е познат като засевки. Вечерта у момата се събират нейни дружки и близки на венци, където правят кумовото дърво, венците, перата (китките) за кума и сватбарите. Същевременно се пеят специални песни. В събота в дома на годеника се прави бръсна, а при годеницата са събрани приятелките ѝ за обичая сплитане. След бръснената годеникът кани кума си на кумова вечеря. Малко по-късно всички сватбари отиват у годеницата, където е приготвена трапеза. Там се гощават и се веселят (12, 11).

На сутринта прибулването се извършва от кумата в стаята, където се намираща чеизът. Заедно с булката тук са приятелките и майка ѝ. Пеят се специални песни:

Мари, Любо,
га са намери, га са наноси,
на майчини си горни къщи,
на бащини си равни двори?
Женилката е чернилка,
тук е майка — там е свекърва,
тук е баща — там е свекър,
тук е брат и сестра —
там е зълва и девер.

Същата майка кротко буди, мило
вика:
“— Стани, стани, мила дъще,
да ядем и да обядваме!”
Свекървата грозно буде, тежко ви-
ка:
“— Стани, стани, пусто снахо,
Чуздите снахи крави изкарват!” (1).

Булката се купува след венчавката. Тогава сядат на трапезата и през целия ден се гощават и веселят. Играе се право хоро и нагоре. Преди да напусне родната си къща, булката се прощава със семейството си и близките, а бабалъкът откупува чеиза ѝ (5, 9, 10, 12).

Свекървата посреща и въвежда в къщи младоженците, завързани за ръцете с пешкир. Малко по-късно се извършва разбулването от кумата, девера и зълвата. Кумата отмята булото с две пръчици от рози и го слага на плодно дърво. В това време петелджийката приготвя брачното легло (10).

Бесарабските главанци са по-консервативни по въпроса за девствеността на булката преди сватбата. Традицията да се демонстрира честността на булката се запазва до 80-те години на ХХ в. При положителен резултат сватбарите посещават кумовете, родителите и най-близките на невестата с хабер (подсладена ракия), на шишето се връзва халена панделка. Но ако резултатът от брачното своджане е отрицателен, ракията се налива в пробити чаши, а булката я унижават (карат я да събере боклук, след което го изсипват на главата ѝ) (5).

Също в понеделник сватбарите се маскират и ходят по улиците да събират подаръци. Във вторник сватбата продължава, като родителите на булката идват да я пригушават. Тук е приготвена трапеза и най-близките на младоженците отново празнуват. Сватбата завършва с обичая повранки в петък вечерта, когато младите отиват на гости у родителите на булката. Задължително е да останат да пренощуват в нейния бащин дом.

От другите форми на брак в Главан най-често срещаната е приставането, което преди е било позорно явление. Сега обаче и при приставане се прави сватба. В селото имало случаи и на крадене на булка, понякога тя намирала възможност да избяга (13, 14). Промените в традиционните сватбени обичаи най-силно се усещат през 60-те — 70-те години.

Погребални обичаи

Смъртта отразява залеза на човешкия живот. Кукумявката или цукала (бухала), кацнал на къщата, предвещава близка смърт. Другите прокоби за смърт се определят от различни сънища (11).

Ако умиращият се мъчи много, до него се слага снимка на близък роднина, който в момента се намира далече. Вярва се, че първият не може да умре, докато не се прости с близкия си.

Строго се спазва практиката да се затварят очите на починалия, за да не повлече след себе си някого. Със същата цел се закриват всички огледала в къщата. Щом умре човек, се отваря вратникът (портата) и се връзва бял парцал на дърво в двора, оповестяват се роднините му.

Подготовката на мъртвеца се извършва от четирима възрастни хора. Облечен го слагат в сандък върху маса. Тогава идват да се прощават с него, а най-близките му нарядат (оплакват го). Нарядането става като песен, в която има спомени за умрелия и за добрите му качества. Днес в Главан то звучи така:

Герге, пило, Герге,
с кого, пило, най се събра?
С тойта майчица,
али с тоя баша,
али с тойте мили сестрички?
Що тъй, пило, напрай?
На кого ма, пило, устай?
Залатой Герги!
И тойти ръчички, пило,
коту хваняха, сичку направиха.

.....
И Серьожката тожи
тъй много му е мъчно за тебя.
Вика ми: "Бабо мо, бабо,
тоо нашия дядо, хубавия дядо,
той никой път не ме обиди
и никой път не ме наскърби. (10)

Погребването става на третия ден. По пътя към гробището спират на всяко кише, като пред шествието се постила пълтук и се полива с вода. На гробището всички отново се прощават с мъртвеца. Съществува практиката с него да се изпращат подаръци за по-рано починалите, които се слагат в сандъка. След спускането му в гроба е забранено оплакването. Има обичай да се хвърля по една шепа пръст и да се каже: "Да ти е лека пръстта". Свещеникът прави с лопата кръст върху гроба (укр.)⁷.

Веднага след заравянето се поставя дървено кръстче над гроба, женското има по-заоблена форма и се нарича кукличка (4, 10). След една година се слага каменен паметник. В дома на умрелия се подготвя трапеза. Траурът продължава в някои случаи до 40 дни, в други до една година. Помените в Главан се правят на 9, 20, 40 дни, 3, 6, 9 месеца и се наричат ляб, всяка година се правят подгудинти, а срещу всеки голям празник се правят олунни. Погребалните обичаи и обреди са най-добре запазени и съществуват в този си вид до ден днешен.

Трудови обичаи и обреди

Преди сеитбата стопанинът приготвя плуга, вляка и семето, което се насипва в чисти и здрави чували. Сеячът трябва да е облечен в чисти и здрави дрехи. Всичко трябва да е чисто, затова съществува забрана за полово общуване. Навзем нищо не се дава. Стопанката приготвя специална пита, която се прикадява. Преди тръгването за нивата пред колата се полива, да върви работата по вода. Традицията забранява на жена да пресича пътя на колата, тръгнала към нивата. Вярва се, че няма да провърви работата. Преди хвърлянето на първата шепа стопанинът се моли на Господ за добър урожай (2, 4).

Сеитбата задължително се започва на пълна месечина, да има пълен урожай.

Когато втаси (узрее) житото, главанци започват жътвата. Жетварите отиват на нивата обикновено окичени, за да спори работата и да върви весело. Захънва се рано, преди изгрев слънце, от най-сръчната, наречена лека на ръка. Първите класове се хвърлят в кладенец, за да върви работата по вода. Най-едрите и най-хубавите класове се наричат майка на нивата, а на последната нива винаги се оставя брада. Вярва се, че брадата ще донесе плодородие през следващата година. След като се ожъне всичко, започва вършитбата⁸. Конете, стожерът и диканята се окичват. На първия харман задължително се насажда първият вързан сноп. В края на вършитбата се коли петел. Днес изразите "заклахме петела" и "изядохме петела" се употребяват от главанци в края на всяка работа (12, 15). От новото брашно се прави пита, която се раздава.

Белязването на дребния добитък и птиците се извършва от стопанката. Стопанинът белязва с дзумбички (знаци) едрия добитък. Овцете обикновено се държат в едно общо стадо, затова няма определени обичаи, свързани с тях. При отелване на крава първото задойване се извършва след девет дни. От куластрата (първото мляко) се прави пита и се раздава за здравето на теленцето. На главите на кравата и на новороденото теленце се връзва червен конец и синьо мънисто за предпазване от зли сили (4, 9).

Определени обичаи и обреди има и при строеж на нова къща или друга нова сграда. Мястото се избира равно и чисто. На четирите ъгъла се слага босилкова китка и се поръсва със светена вода. За да се закрепят основите, се коли курбан. След полагането им идва свещеникът да ги освети.

В близост до селото има каменна кариера, откъдето се взема главански дялан камък за строеж.

На покрива на готовата къща се слага кръстче, върху което се мята риза и пешкир (в него има пари). Това са подаръци за този, който пръв се качи на покрива (1, 2, 13).

Влизането в новата къща става на пълна месечина. За щастлив ден се избира понеделник — "Нов ден — нов късмет". Най-напред влиза възрастна жена, която внася вода, хляб и сол. В новата къща се канят гости. Те идват с подаръци,

които се мятат върху вратата.

Съществува легенда за вграден човек и за вградена сянка. Когато къщата си иска курбан, трябва да се вгради човек или сянката му. Вярва се, че този човек няма да живее дълго (10, 15).

Трудовите обичаи най-общо се спазват до установяването на съветската власт и колективизацията.

* * *

Описанието на празнично-обредната система в с. Главан, Бесарабско, дава основание да се твърди, че общобългарските обичаи и традиции тук са добре запазени, дори някои от тях се пазят по-дълго, отколкото в България (напр. все още има случаи сватбата да трае цяла седмица; демонстриране на честността на невестата, спазването на обичаите пита, пануда и на кръщенето при раждане⁹).

Населението на с. Главан, Бесарабско, както и населението на с. Главан, Старозагорско, може да се отнесе към тракийската етнографска група¹⁰. Това се потвърждава от терминологията и езика на двете села. Характерни са думите карпуза, кауи, суган и др.; названията на празниците Колда, Сурва, Заговялка. Интересното е, че и в двете села названията на празниците Св. Четирисет мъченика и Св. Константин и Елена звучат като Сто и четирисет и Елена и Костадишка.

В обичаите и традициите "главанското" не се запазва като цялостна система, а присъства като елемент, характерен само за главанци, напр. обичаят полиз се извършва както на Варвара, така и на Игнажден; заплашването на яловиите дървета е прехвърлено от Гергьовден на Трифоновден и др.

Празнично-обредната система в с. Главан, Бесарабско, се обогатява от влиянието на другите български етнографски групи, преселници в Бесарабия, и от страна на новото етническо обкръжение — руси, украинци и молдовци. Това проличава в благословните, песните и някои обреди (поръсване царица и жито при влизане на сурвакарите, правене на кръст върху гроба с лопата). Коледуването и сурвакането се извършва почти по един и същ начин, а сурвачката представлява прът, върху който се слагат кравайчетата, т. е. играе второстепенна роля.

Описаните обичаи най-добре се помнят от по-възрастното поколение. Младото поколение постепенно губи интерес към българските обичаи и традиции.

При сравнение между празнично-обредната система в с. Главан, Бесарабско, и с. Главан, Старозагорско, се открива голямо сходство, като някои от обичаите се пазят и до днес.

ИНФОРМАТОРИ:

1. Стрезева, Меланя Михайловна	род. 1928 г.
2. Настрадаин, Любовь Георгиевна	— 1928 г.
3. Топал, Мария Ивановна	— 1941 г.
4. Дачева, Иванна Константиновна	— 1927 г.
5. Дундева, Лидия Дмитриевна	— 1931 г.
6. Балабан, Раиса Ильинична	— 1918 г.
7. Капова, Мария Никодимовна	— 1911 г.
8. Мутавчи, Мария Ивановна	— 1925 г.
9. Ильчева, Варвара Петровна	— 1925 г.
10. Арабаджи, Александра Захариевна	— 1931 г.
11. Топал, Анастасия Дмитриевна	— 1926 г.
12. Гроздев, Николай Дмитриевич	— 1921 г.
13. Ильчева, Мария Захаровна	— 1925 г.
14. Мутавчи, Мария Семеновна	— 1924 г.
15. Стрезева, Евдокия Михайловна	— 1949 г.

БЕЛЕЖКИ

¹ М е ш е р ю к, И. И. Переселение болгар в Южную Бессарабию 1828 — 1834 гг. Кишинев, 1965, 114 — 115.

² Архив на с. Главан: "История села Главанци".

³ Цит. по: Т о д о р о в а, Ел. Корни паша. — В-к Ленинская искра, Арциз, декабрь 1989 г.

⁴ К а у ф м а н, Н. Народни песни на българите от Украинска и Молдовска ССР. С., 1982, с. 14.

⁵ М а р к о в а, Л. В. Некоторые наблюдения над развитием календарных обрядов у болгар междуречья Прута и Днестра. — Известия на етнографския институт и музей, кн. XI, С., 1968, с. 159.

⁶ Пак там, с. 159. Н. С. Державин обяснява това с отрицателното отношение на църквата и властите.

⁷ Р о м а н с к а, Цв. Славянските народи. С., 1977, с. 193.

⁸ Днес членовете на колективното стопанство всяко лято честват края на жътвата. Празник урожай се прави обикновено в горите. Има различни развлечения, трансеза.

⁹ М а р к о в а, Л. В. Некоторые тенденции развития культуры и быта болгар юго-западных районов СССР. М., 1966.

¹⁰ В а к а р е л с к и, Хр. Группы на българската народност отъ битово гледище. — В: Известия на бълг. геогр. дружество, кн. X, 1942, с. 43.